

“Ucundan Azıcık”la Atılan Sağlam Temel: Türkiye’de Sünnet Ritüeli ve Erkeklik İlişkisi

Atilla Barutçu
Bülent Ecevit Üniversitesi

Özet :

Bu makale erkek cinsel organına uygulanan müdahaleleri mitolojiden başlayarak ilkel kabileler ve tek tanrılı dinler üzerinden incelemekte ve bu müdahaleleri günümüzdeki sünnet ritüeliyle ilişkilendirmektedir. Bu müdahalelerin geçmişten günümüze erkeklikle ilişkisinin değişik bağlantılarla da olsa sürekli varlığı söz konusudur. Sünnet ritüelini özellikle Türkiye odaklı ele aldığımızda erkeklerin cinsel organlarından kaybettikleri ufak bir parçanın onların erkeklik inşasında sağlam bir temel oluşturduğu görülebilir. Çünkü sünnet ritüeli, Türkiye’de çoğunluğu oluşturan Müslüman Türkiyeli erkekler için hegemonik erkeklik yolunda bedene tezahür eden kalıcı bir işaret olarak görülür ve dini görev olarak yapılmasının yanı sıra erkek cemaati içinde yer edinebilmek için gerekli olan bir ihtiyaca da işaret eder. Erkek cinsel organına uygulanması sebebiyle zaten hali hazırda kaçınılmaz bir erkeklik ritüeli olan sünnet, karar mekanizmaları, ekonomik giderlerinin karşılanması, kirvelik gibi içinde barındırdığı pek çok boyutuyla da erkeklik tekelinde bulunur. Bu makalede erkeklik dayanışmasıyla da ilişkili olan sünnet ritüeli, üzerine yüklenen anlamlarla bir iletişim aracı olarak da görülebilen ve etkisini günden güne kaybediyor gibi görünse de hala varlığını ve erkeklikle olan ilişkisini devam ettiren bir ritüel olarak okunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, ritüel, erkeklik, hegemonik erkeklik, erkeklik inşası.

A Steady Basis with “the Loss of a Small Piece”: A Relationship between Male Circumcision and Hegemonic Masculinity in Turkey

Atila Barutçu
Bülent Ecevit Üniversitesi

Abstract :

This article examines the rituals about male sexual organ from mythology and primitive tribes to monotheistic religions, and relates these rituals with today’s circumcision. It is argued that these rituals have always relationship from past to present with the masculinity and the construction process of it in different ways. When we take circumcision into hand with respect to Turkey, it can be seen that the loss of a small piece from sexual organ is never seen as a loss, it provides a basis for a construction of masculinity instead. This is because circumcision is seen as a permanent sign on a male body in the way of masculinity for Muslim men who are majority in Turkey, and it refers a need to acquire a place in masculine community next to its strong religious role. Circumcision which is seen inevitably and not surprisingly as a ritual for masculinity because of its characteristics about where the operation is implemented is also monopolized by men with its traditional features like “kirvelik” (a type of relationship between the family of a child and the man who holds a child during the operation and usually responsible for economic costs) and circumcision feast. In this article, circumcision will be read as a ritual which is related with masculine solidarity, which works as a communication tool because of its embedded meanings, and which continues its existence and its relations with masculinity although its effects are not as strong as it has in past.

Keywords: Circumcision, ritual, masculinity, hegemonic masculinity, construction of masculinity

Doğduk,
Göbeğimizi kestiler,
Sünnet olduk,
Kestiler,
O gün, bugün kesiyorlar,
Kes babam kes.

Veli

(Hayal Molaları – Şemsa Yeğin, s. 247)

Giriş

Topluşsal cinsiyet rolleri çerçevesinde erkeklere biçilen rolün erkeklele ilişkisi üzerine yapılan tartışmalar kadın çalışmaları tarihiyle kıyaslandığında çok genç de olsa son birkaç on yılda önemli gelişmeler kaydetmiştir. Kadın hareketinin ikinci dalgasıyla özdeşleştirilen “farklılık” meselesinin erkek cinsi için de tartışılması gerektiği fikri, kadın hareketinin ikinci dalgasına denk düşen bir tarihte ilk tohumlarını atan eleştirel erkeklük çalışmalarının önünü açmış ve günümüzde erkeklük çalışmalarının interdisipliner bir alana yayılmasıyla varlığını sürdürmüştür.

Bireyin doğumundan itibaren çevresinden gördüğü ve edindiği bilgi, deneyim ve öğrenmelerle toplum içerisine karışması ve kendine toplumda bir yer edinmesi, bu yer edinmenin aynı zamanda kadın ve erkeğin biyolojik cinsiyetlerine uygun kimlik inşa etme süreçleriyle de yakından ilişkilidir. Erkeklerin kimlik inşalarında kendi cinsiyetlerine, yani erkeklüklerine yapılacak güçlü bir vurguya ihtiyaç vardır. Topluşsal beklentiler erkeklere çeşitli görevler ve roller dayatır ve erkeğin bu görevler ve rollerdeki performansı, onların ya toplumda üst tabakalarda yer almasını sağlar ya da toplumdaki egemen yapının dışına itilmesine neden olur. Erkeğin bu görevdeki performansı, yaşadığı toplumdaki egemen erkeklük konumuna erişmede tartışılmaz bir rol oynar. Erkeğe dayatılan bu rollerin çeşitliliği ve toplumdan topluma gözlemlenen farklılığı ise kültürel bir mirasla şekillenir.

Bu makalede sünnet ritüelinin erkeklik inşasıyla ilişkisini Türkiye toplumu odaklı ele alacak ve tartışacağım. Pınar Selek *Sürüne Sürüne Erkek Olmak* adlı çalışmasında Türkiye’de egemen erkeklik konumuna erişmek için dört temel aşamanın geçilmesi zorunluluğuna dikkat çekmişti. Bu aşamalar sırasıyla sünnet, askerlik, iş sahibi olma ve evlilikti.¹ Bense cinselliği de en az bu dört temel adım kadar önemli ve kritik gördüğümden ayrı bir adım olarak ele alıp bu aşamalara ekleyerek, beş temel adımın varlığını Türkiye erkeklerinin egemen erkeklik konumuna erişmek için aşması gereken zorunlu adımlar olarak görüyorum. Türkiyeli erkeklerin bu zoraki adımları gerçekleştirme sıralamasında ise cinselliği, Türkiye toplumunun ilk cinsel ilişkiyi temsil eden “milli olmak” meselesinin önem arz ettiği bir toplum olması açısından sünnetle askerlik arasına koymayı uygun buluyorum. Bu aşamalardan sünneti, erkek bedenine tezahür eden kalıcı bir etki yaratmasından dolayı bedensel bir aşama olarak görebiliriz. Cinsellik ise hem erkek bedenini besleyen ve bu bedenden etkilenen bir aşama olmasından, hem de başarılı bir cinsel hayatın erkeğin yaşamı boyunca sürdürülmesi beklentisinden dolayı bedensel ve toplumsal bir aşama olarak ele alınabilir. Askerlik, iş sahibi olma ve evlilik ise daha çok toplumsal yönü ağır basan aşamalar olarak erkeğin karşısına çıkmaktadır. Elbette ki erkeğin görevi evlilikle bitmez. Artık erkek, baba olmakla ve ulaştığı düşünülen o “kudretli” erkeklik konumunu ömrünün sonuna kadar sürdürmekle sorumludur. Bu aşamaların Türkiye’de Connell’in “hegemonik erkeklik”² kavramını temsil eden idealize edilmiş egemen erkeklik konumuna ulaşmak için olmazsa olmaz adımlar olduğunu vurgulamanın yanı sıra; bu beş temel adımın birbirine bağımlı olduğunu, tek başlarına yeterli olmadığını, (kaslı ve sağlıklı bir vücuda sahip olmak, namus bekçiliği üstlenebilmek, vurdur mu deviren olabilmek gibi) yan rollerle desteklendiğini ve güçlendiğini unutmamak gerekir. Son aşamaya ulaşıldığında ise içselleştirilen bu sürecin ellerinden tutulan küçük erkek çocuklarının benzer algıyla aynı amaca doğru götürülmesiyle bir döngü sağlandığını ve böylece bu algının varlığını sürdürdüğünü söylemek yanlış olmaz.

İlk aşama olarak ele alınan sünnet, erkeğin bu yolda sağlam bir başlangıç yapabilmesi açısından oldukça önemlidir. Sünnet, günümüzde artık dünyanın her yerine yayılmış bir ritüel olma özelliğine sahiptir. Bugün sünnet eski değerini yitirmiş gibi görünse de hala din, sağlık ya da gelenek-görenek gibi pek çok sebeple uygulanmaya devam etmektedir. Ancak günümüzde erkeklik kurgusuyla da yakından ilişkili olan bu ritüel hakkında pek çok soru kritik önem taşır. Cinsel organa uygulanan bu müdahalenin kökeni neye dayanmaktadır? Bu müdahale hangi aşamalardan geçerek bir ritüel haline gelmiştir? Sünnetin erkeklikle ilişkisi ne zaman ve nasıl oluşmuştur? Bu ilişkinin taşıdığı anlam hep aynı mıdır yoksa tarihsel veya mekânsal etkilerle dönüşüme uğramış mıdır? Ve sünnetin günümüze kadar gelen ve tüm dünyayı etkileyen bu tarihsel yayılımı nasıl gerçekleşmiştir? Bu soruların yanıtını aramak, bugünkü sünnet ritüelini anlamlandırmak için önem arz eder.

Akademik literatürde daha çok antropolojik araştırmalarda karşımıza çıkan sünnet ritüelinin toplumsal cinsiyetle ilişkili olarak ele alınıp incelendiği çalışmaların sayısı ne yazık ki oldukça sınırlıdır. Türkiye’de sünnet ritüeline odaklanan kitaplar ya tıp yanlısı bir bakış açısıyla sağlık ve din boyutlarına odaklanmış³ ya da sünnetin daha çok tarihesine odaklanarak zararları ve yararları üzerinde durmuştur⁴. Bu makale sünnet ritüeline geniş bir tarihsel çerçeveden bakmaya çalışırken sünnetin özellikle erkeklikle ilişkisini tartışmayı ve böylece literatürde yeri hala tam olarak doldurulmamış bu alana bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Antropolog Felix Bryk, sünnet hakkındaki geniş kapsamlı çalışmaların ilk örneklerinden olan *Circumcision in Man and Woman: Its History, Psychology and Ethnology* (Erkek ve Kadında Sünnet: Tarihi, Psikolojisi ve Etnolojisi) başlıklı kitabında sünnetin tarihini incelerken sadece bu cinsel sakatlamanın gelişimi ve dağılımıyla ilgilenmemeli, aynı zamanda literatüre de yansdığı gibi çağlar boyunca süren bu geleneğin başlangıç sebebi de dikkate alınmalıdır der. Bu yüzden Bryk kitabında, sünnetin tarihini ele alırken kullandığı kaynakları ikiye ayırdığını belirtir. Bunlardan ilki mitolojide ve çeşitli seyahat betimlemelerinde bulunan farklı uygulama ve dini tören formları ve bunlara bağlı davranış

ve kuralları içeren özgün kaynaklar; diğeri ise farklı yazar ve insanların sünnetin amacı, nedeni ve yayılımı hakkındaki görüşleridir (Bryk 16). Bu makalede ben de sünnetin tarihini Antropolog Bryk'in kitabında önerdiği gibi iki temel kaynak çeşidine dayanarak ele alacağım. Sünnetin anlamını erkeklik ve fallus ilişkisi üzerinden tartıştıktan sonra sünnetin tarihsel gelişimini mitolojiden başlayarak ilkel kabileler ve tek tanrılı dinler üzerinden günümüze kadar getirecek ve sünnetin amacını ve onu destekleyen gelenekleri anlamlandırabilmek için çeşitli yazarlardan fikirler sunacağım.

Erkeklik Yolunda Atılan İlk Büyük Adım: Sünnet

Sünnet, erkek çocuğunun cinsiyetine uygun kalıcı bir aşama kaydettiği ilk durak olarak görülebilir. Öyle ki sünnet olan çocuğun cinsel organını herkese göstermesinin gurur kaynağı haline getirilmesinin altında erkeklığe attığı adımın heyecanı yatar. Sünnet, erkek çocuğunun o ana kadar pek vurgu yapılmayan cinsiyetinden dolayı sadece “çocuk” olarak algılanmasının sona erip, biyolojik cinsiyetine uygun kimlik kazanmaya başladığı algısıyla “erkek” diye adlandırılmasını sağlaması açısından oldukça kritiktir. Çocuğun sünnet olmasıyla birlikte artık erkeklığe önemli bir adım attığı düşüncesi hala oldukça yaygındır ve bu algı sünnet olan çocukların büyüdüklerinde kendi çocuklarına veya yakın ilişki içerisinde bulunduğu çocuklara da aynı algı çerçevesinde davranmasıyla varlığını sürdürür.

Sünnet olmak Türkiye’de erkeklığın bedene tezahür eden ön koşullarından biridir. Hali hazırda zaten bir erkeklığı temsil eden penisin bir güç simgesine, yani fallusa dönüşmesi için sünnetli de olması gerekir. Halperin fallusu, “toplumsal gücün kültürel olarak inşa edilmiş bir göstereni” olarak tanımlar (113). “Fallus olmak, her zaman eril bir özne için olmaktır ve böylece eril özne de ötekinin ayrılığını tanıyarak kendi konum ve kimliğini (iktidarını) gerçekleştirmiş olacaktır” (Taşıtman 116-117). Bu yüzden Türkiye’de sünnetsiz bir erkek, öteki olmayı deneyimler ve fallusa sahip olmada zorlanır.

Segal fallusun, penisin ve bu nedenle de erkek iktidarının her yerde hazır ve nazır simgesel temsili olduğundan bahseder (117). Ancak burada Butler'cı bir yaklaşıma da vurgu yapmak gerekir. Butler fallusun açık bir şekilde modern cinsel kültürler içindeki ayrıcalıklı bir yolu yönettiğine vurgu yapmaktadır (89). Dolayısıyla toplumlardaki egemen kültür içerisinde erkek cinselliğinin üstün olduğu göz önüne alındığında, fallusun erkeklikle ve erkek cinsel organıyla ilişkilendirildiği açıklanabilir olmaktadır. Ancak Butler fallusu Lacan'cı bir yaklaşımla dilbilimsel olarak ele alır ve fallusu penisten böylece ayırmış olur. Butler, fallusun Lacan tarafından anlamlamayı (*signification*) meydana getiren veya üreten ayrıcalıklı bir imleyen (*signifier*) olarak düşünüldüğü üzerinde durur (60). Yani bir imleyen (*signifier*) olarak fallus, her zaman erkekliği temsil etmek durumunda değildir. Dolayısıyla fallusu direk penisle bağdaştırma yanlısına düşmemek gerekir. Fallus penisi değil, iktidarı temsil etmektedir. Penis sadece bu iktidarı temsil etmekle yükümlendirilmiş bir araçtır. Türkiye özelinde ise bu temsili çoğunlukla sünnetli bir penis üstlenir.

Sünnetin fallusa sahip olmada ve “tam” erkekliğe erişmede önemli bir durak olduğu algısının, bu ritüelin aslında erkek cinsel organının bir parçasının kesilmesiyle sağlanması oldukça ironiktir. Erkek çocuk penisinden bir parça kaybederken, erkeklik inşasına sağlam bir temel atar. Özellikle ergenlik döneminde (ve özellikle ikinci adım olarak ele aldığım cinsellik aşamasıyla yüzleştiklerinde) penis boylarıyla erkekliklerini kanıtlamaya çalışan gençler, sünnet olmasalardı neyin değişeceğini bilmedikleri için penislerinden alınan ufacık bir parçayı asla bir eksiklik olarak algılamazlar. Bilecik ilinin Söğüt İlçe merkezi örneği üzerinden sünnet uygulamasını anlatan Antropolog Taylan Akkayan, “gerçekten, ergen olma çağı öncesinde doğal olarak sinir uçlarının yoğun olduğu bir bölgeyi kaybedenler, neyi yaşayamadıklarını hiçbir zaman bilememektedirler” der (139). Yaşadıkları toplum içerisinde sünnet olmayan erkeklerin azlığı nedeniyle bu kişilerle deneyim paylaşımları da yapamayan erkekler, sadece sünnetsiz erkeklerin cinsel ilişkiden daha fazla zevk aldıklarına yönelik yapılan popüler tartışmalara katılmakla yetinirler.

Sünnetin kelime anlamına baktığımızda Arapça “sunna” kelimesinden geldiğini ve işlek yol, yayılmaya uygun davranış anlamlarını taşıdığını görürüz (Akkayan 139). Benim üzerinde duracağım, bedene etki eden cerrahi bir işlem olan sünnet ise “Arapça ‘hitan’, yani erkek cinsel organının ucundaki derinin bir kısmının ya da tamamının kesilmesi anlamına gelmektedir” (Kırımlı 152). Her ne kadar sünnet denildiğinde akla ilk olarak erkek cinsel organına yapılan müdahale geliyor olsa da ve tanımlarda genel olarak sadece erkek cinsiyetinden bahsediliyor olsa da, sünnet tartışmalı bir biçimde her iki cinse de uygulanmaktadır. Bu makalede sünnetin erkeklik inşasıyla ilişkisini ele alacağım için kadın sünneti üzerinde durmayacağım.

Sünnetin kelime anlamındansa toplumsal anlamına odaklanmak, üzerinde tartışacağım konu açısından da yararlı olacaktır. Sünnet “dilde, söylemde kurulan, özel alandan beslenen, burada karşılığını bulan ve nihayetinde kamusal alanda meşru zemini oluşturulan, toplumsal kabul gören bir erkeklik ritüeli” olarak tanımlanabilir (Taşıtman 111). Sünnete, sünnet edilecek cinsel organın sahibinin genellikle bilinçli bir rızası olmaksızın beden bütünlüğünü bozma olarak bakıldığında, bu ritüel bir zarar verme veya sakatlama ritüeli olarak da okunabilir. Örneğin Taylan Akkayan makalesinde sünneti bir sakatlama geleneği olarak işlemiştir ve bu fikrini sakatlamamanın tanımını şu şekilde yaparak desteklemiştir:

Sakatlama, sağlığa kavuşmak gibi bir gerekçesi bulunmayan, kişisel ve/ya birkaç kişisel istekle sınırlı olmayan; toplumun önemli bir kesimi veya tamamı tarafından paylaşılan davranış kalıpları sonunda; gelenek veya görenek düzeyinde ilke, kavram, kuralları netleşmiş; biyolojik doğal yapının, kültürel gerekçelerle, kırılma, kesilme, yarıma, parçalanma, form bozma vb. bir uygulama ile tamamen veya uzun bir zaman dilimi için fenotipik özelliklerin değiştirilmesi eylemidir (131).

Sünnet ritüeli iyileşme amacıyla yapılmaması, toplumun büyük çoğunluğu tarafından gerekli görülmesi ve uygulanması, ilke, kavram ve kurallarıyla gelenekselleşmiş olması ve biyolojik doğal yapıya uygulanması gibi özellikleri bakımından Akkayan’ın sakatlama tanımıyla

birebir uyuşmaktadır. Dolayısıyla sakatlamının bu tanımını kabul etmek, sünnet ritüelininde bir sakatlama geleneği olduğunu savunmayı zorunlu kılar.

Erkek cinsel organına yapılan bu müdahale, elbette ki farklı şekillerde de olsa Arapça “hitan” olarak adlandırılmasından çok daha önceleri de mevcuttu. Günümüzdeki sünnet ritüelinin aldığı şekil tek tanrılı dinlerin ortaya çıkmasıyla oluşmuştur. Ancak tek tanrılı dinlerden çok daha önce de erkek cinsel organına yapılan müdahalelerle karşılaşmak mümkün. Örneğin tıp doktoru ve akademisyen Asaf Ataseven’in *Sünnet* adlı kitabında da belirttiği gibi arkeolojik araştırmalar sonucunda sünnetin M.Ö. 5000 yılında Babiller tarafından da yapıldığı kabul edilmektedir (11). Tarih boyunca bedene uygulanan bu tarz müdahaleler toplumsal bir algı ve kabulle meşrulaşarak varlığını sürdürmektedir.

Peki erkek cinsel organına uygulanan bu müdahaleler geçmişten günümüze hangi aşamalardan geçerek gelmiştir? Mitolojide erkek cinsel organına uygulanan şiddetin altında neler yatıyordu? İlkel kabilelerin cinsel organlarını neredeyse işlevsiz hale sokacak noktaya getirmelerinin altındaki sebepler neydi ve bu müdahaleler tek tanrılı dinlerin doğuşuyla nasıl günümüzdeki şeklini aldı? Bu sorulara cevap aramak, erkek cinsel organına uygulanan müdahalelerin geçmişten günümüze erkeklikle ilişkisini anlamlandırmada oldukça yararlı olacaktır.

Mitolojide Erkek Cinsel Organı ve “Kesme”

Mitolojik hikâyelerin günümüzdeki ritüelleri temellendirmedeki etkisi tartışmaya açık bir konu olsa da, ele aldığımız sünnet ritüelini mitolojiden başlayarak anlamlandırmaya çalışmayı uygun görüyorum. Bunun nedenlerinden biri mitolojide bedene uygulanan müdahale veya şiddet örneklerine çokça rastlamamızdır. Özellikle erkek cinsel organına uygulanan kesme-parçalama işlemi için örnek oluşturabilecek üç önemli mitem bahsetmek mümkündür. Bunlar Yunan mitolojisindeki Ouranos (gökyüzü) ve oğlu arasında geçen

mücadele, Anadolu mitolojisinde yer eden Attis ile Kybele arasındaki aşk ve Mısır mitolojisinde yer eden Seth ile kardeşi Osiris arasındaki savaştır. Bu mitolojik olayları Roberto Carvalho de Magalhaes'in *Antikçağ'dan Günümüze Sanatta Mitoloji* adlı kitabından yola çıkarak kısaca ele alabiliriz.

Yunan mitolojisinde gökyüzü olan Ouranos ile yeryüzü olan Gaia'nın çiftleşmesinden Titanlar, Kykloplar (tepegözler) ve Hekatonkheirler (elli kafalı, yüz kollu üç yaratık) doğmuştur. Ouranos kimilerine göre kıskançlığından, kimilerine göre ise sevmediğinden dolayı (belki de ikisi birden) Kykloplara ve Hekatonkheirlere gün yüzü göstermemeye karar verir ve onları yeryüzünün derinliklerine yollayarak annelerinin karnına hapseder. Gaia bu olaya çok kızar ve diğer çocukları olan Titanları babalarına karşı kıskırtır. Titanlardan sadece Kronos annesine karşılık verir onunla işbirliği yapar. Gaia bir tırpan hazırlar ve bunu oğlu Kronos'a verir. Ouranos bir gün arkadaşı gece ile birlikte Gaia'ya çiftleşmek için gittiğinde ve onu boydan boya sardığında, Kronos bu tırpanla babasının cinsel organını deşer ve uzuvları denize atar. Böylece Kronos babasının cinsel organını kesmesi sayesinde onu alt etmiş olur ve kardeşlerini de kurtararak gücü eline alır. Kronos'un denize attığı uzuvların toprağa damlayan kanlarından devlerin, uzvun denizde meydana getirdiği köpüklerden de bakireliğiyle ön plana çıkmış olan güzellik ve aşk tanrıçası Aphrodite'in doğması ise oldukça ilginçtir.

Kronos daha sonra babası Ouranos gibi iktidar telaşına düşecek ve çocukları tarafından alt edilmemek için onları canlı canlı yutacaktır. Ancak karısı Rhea'nın bir oyununa gelip oğlu Zeus'un doğumuna engel olamayacak ve o da tıpkı babası gibi oğlu tarafından alt edilecektir.

Anadolu mitolojisindeki örnek ise Attis ve Kybele arasında geçer. Attis aşkına karşılık bulduğu Kybele'ye evlilik vaat etmiştir. Ama zaman geçtikçe bu evlilik sözünü unutan Attis günlünü Kral Midas'ın kızına kaptırır ve onunla evlenmeye karar verir. Düğünde Kybele ile karşılaşan Attis büyük bir vicdan azabı çeker ve kendini cezalandırmak amacıyla

cinsel organını keser. Acılar içinde kıvranan Attis'e acıyan Kybele onu bir çam ağacın çevirir ve ona sonsuzluğu bağışlar.

Mısır mitolojisinde ise dört kardeş arasında geçen olay dikkat çekicidir. Bu dört kardeş Seth, Osiris, İsis ve Neftis'tir. Aynı zamanda Seth ile Neftis, Osiris ile de İsis karı kocadır. Seth savaş ve çöl tanrısı olarak bilinir. Çöl tanrısı olarak bilinmesinin sebebi Seth'in hiç çocuğunun olmamasına bağlanmaktadır. Seth çorak bir çöl gibidir. Pek çok kişi tarafından sevilen kardeşi Osiris ise tam tersi bir şekilde oldukça bereketlidir. Seth bu durumun yarattığı kıskançlıkla kardeşi Osiris'i öldürmeye karar verir. Bunun için bir plan yapar ve bir eğlence düzenler. Bu eğlenceye hazırlattığı oldukça süslü bir sandığı getirir ve sandığın sahibinin bu sandığa sığabilecek kişi olacağını söyler. Osiris deneme amaçlı sandığa girdiğinde, Seth sandığı kilitleyip ırmağa atar. Ama İsis ne yapıp edip sandığı bulur ve kocasını kurtarır. Seth bu sefer başka bir plan yapar ve kardeşi Osiris'i on dört parçaya bölerek parçaları Mısır'ın değişik yerlerine dağıtır. İsis yine işin içine girer ve parçaları tek tek bulur. Osiris'in bir balık tarafından yenen cinsel organını ise çamurdan yapar ve tüm bu parçaları birleştirerek kocasını tekrar canlandırır. Bu olaydan sonra tekrar çocuk sahibi olurlar ve oğulları Horus dünyaya gelir. Horus büyüyünce babasının öcünü alacak ve Seth'i alt ederek onu çöle sürecektir.

Bu üç mitolojik olayda da erkek cinsel organının belirli bir gücü ve buna bağlı olarak erkekliği temsil ettiği açıktır. Her bir olayda bu güce kast etmek isteyenlerin erkek cinsel organına uyguladığı bir müdahale söz konusudur. Yunan mitolojisindeki olayda Kronos, babası Ouraos'un cinsel organını keserek onun gücünü elinden alır ve böylece kardeşlerini kurtarır. Anadolu mitolojisindeki Attis ve Kybele aşkında ise Attis, yine gücünü ve erkekliğini temsil eden cinsel organını kendine ceza vermek amacıyla keser. Çünkü Attis verdiği evlilik sözünü bir erkeğe yakıştırmadığı biçimde tutmamış ve bu sözü verdiği kişiyi unutarak başka bir kadınla evlenmeye yeltenmiştir. Mısır mitolojisinde ise direk cinsel organa değil, erkek bedeninin bütününe uygulanan bir şiddet söz konusudur. Osiris'in bir balık tarafından yenen cinsel organı çamurdan yapılmış bile olsa, bu cinsel organla yapılan çocuğun güçlü bir şekilde

doğup babasının öcünü alması yine erkek cinsel organının bir gücü temsil ettiğini gözler önüne serer.

Bu üç olayı göz önünde bulundurduğumuzda, erkek cinsel organına uygulanan meşrulaştırılmış bir müdahale olarak ele alabileceğimiz bugünkü sünnet ritüelinin mitolojideki kesme-parçalama gibi müdahalelerden oldukça önemli bir farkı olduğu gözümüze çarpar. Mitolojideki bu tip olaylarda erkek cinsel organına yapılan müdahale, o erkeğin gücüne ve erkekliğine zarar verme amacını güdüyorken; günümüzdeki sünnet ritüeli tam tersi bir şekilde gücü ve erkekliği besleyen bir gelenek olarak karşımıza çıkar. Farklı olmayan şey ise erkek cinsel organının mitolojide dahi bir iktidarı temsil edışıdır. Uygulanan müdahale bu bağlamda erkeğe yine erkekliği üzerinden yapılan bir vurguyla geri döner. Günümüzdeki sünnet ritüeli ile arasındaki anlam değişmesinde ise ilkel kabilelerdeki çeşitli ritüellerin etkisi olduğu varsayılabilir.

İlkel Kabilelerde Erkek Cinsel Organına Uygulanan Müdahaleler

Tıpkı mitolojik hikâyelerde olduğu gibi ilkel kabilelerde de çocukların veya genç erkeklerin cinsel organlarına uygulanan çeşitli müdahaleler bugünkü sünnet ritüelini temellendirmede yardımcı olma rolünü üstlenir. İlkel kabilelerdeki bu müdahalelerin mitolojidekilerden farkı ise buradaki müdahalelerin bir ceza veya kötülük amacı taşımasıdır. Erkek cinsel organına uygulanan müdahale mitolojide bir gücü alt etmek için yapıyorken, ilkel kabilelerle birlikte artık bir gücü arttırmak veya bir inancı desteklemek için yapılmaya başlanır. Amaç farklı da olsa bu müdahalenin altında yatan sebep yine erkek cinsel organına atfedilen büyük değerdir.

Geçmişten günümüze bazı ilkel kabileler ergenliğe ve yetişkinliğe geçiş olarak kabul ettikleri çeşitli törenler gerçekleştirmiş ve bu törenlerde genç erkeklerin cinsel organlarına çeşitli müdahalelerde bulunmuşlardır. Bu müdahaleler bugün insanlar tarafından akıl erdirilemeyen tehlikeli ve vahşi olaylar olarak algılanırken, taşıdığı

anlamaların sünnet ritüelinden çok da uzak olmadığı açıktır. Öncelikle Desmond Morris'in *Çıplak Adam: Erkek Vücudu Üzerine Bir İnceleme* (The Naked Man: A Study of the Male Body) adlı kitabında yer verdiği birkaç örneğe bakmak yararlı olacaktır.

Aborjinler için ergenliğe geçiş töreninin sosyal önemi oldukça büyüktür ve bu tören için on üç yaşındaki çocuklara "içeriden yarma" olarak bilinen ameliyat biçimi uygulanırdı. Böylece ergenlik çağına giren bir çocuğun penisi önce şimdiki sünnet ritüeline benzer bir biçimde sünnet edilir, dört yıl sonrasında ise penislerinin alt tarafı bir bıçakla boydan boya veya kısmen kesilip idrar borusu yarılırdı. Böylece yayvanlaşan penisin kadınlara daha büyük bir zevk verdiği düşünülürdü. Öte yandan bu müdahale nedeniyle erkekler de kadınlar gibi oturarak idrar yapmak durumunda kalır, aynı zamanda cinsel birleşme sırasında sperm aktarmada da sorun yaşarlardı (Morris 214-215). Morris bu geleneğin mitolojik bir kökeninin olduğunu akla yatkın olduğunu açıklar. Mitolojiye göre bu ritüel Aborjinler'e kertenkele-adam olan ataları tarafından verilmiştir. Çünkü kertenkelenin erkeklerinde çiftleşme esnasında çift penis görünümünde bir uzantının çıktığı bilinmektedir. Böylece kabile halkının bu özelliğe sahip olmaları, onlara atalarının güçlerini bağışlayacaktır (215-216). Aborjinler'in bu geleneklerinde erkek cinsel organının yine bir güç ve erkeklik simgesi olduğu açıktır. Yapılan müdahalenin ergenliğe geçiş evresi olması ve bu evreyle atalarının güçlerinin kendilerine bahşedileceğinin kabul edilmesi bu argümanı destekler.

Başka bir penis kesme ritüelinin de Mısır'da ortaya çıktığını görebiliriz. Morris, Eski Mısırlıların uyguladığı yöntemin daha sonra Ortadoğu kültürlerinde taklit edildiğini ve uygulanan ritüelin sebebinin zamanla unutulup, âdetin tek gerekçesinin Tanrı'nın sünnetli penisleri tercih etmesi olarak kalmış olabileceğini belirtmiştir. Mısırlılarda sünnet ritüelinin kökeni bir yılanıdır. Mısırlılar bir yılanın deri değiştirme anına tanık olmuş ve bunu yılanın yeniden doğuşu ve ölümsüz olması olarak adlandırmışlardır. Buradan yola çıkarak erkeğin de üzerindeki bir deri parçasını atmasının onu ölümsüzlüğe kavuşturabileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu derinin penisten bir deri olmasının sebebi ise

şüphesiz ki penisin yılanla olan benzerliğidir. Bu mantıktan ortaya çıkan ritüel gitgide yayılmış ve daha sonra da “yılana tapınma” anlamı unutulmuş sadece Tanrı’nın isteği olarak devam etmiştir (216). Bu gelenek, günümüzdeki sünnet ritüelinin akla yatkın temellerinden biri olarak okunabilir.

Bunların yanı sıra Doğu Afrika kıyılarında, Asya ve Okyanusya adalarında bazı halklar arasında “penis deşme” ritüeli mevcuttu. Bu ritüelde penisin uç derisinde tek bir kesik açılır ve derinin herhangi bir parçası tamamen koparılıp alınmazdı. Bu ergenliğe geçiş törenlerinin en az hasarlı olanlarına örnek teşkil edebilir. Arabistan’ın bazı kesimlerinde ise “deri sıyırma” olarak adlandırılan oldukça sert bir âdet mevcuttu. Bu işlemde penis sapındaki derinin tamamı sıyırma yöntemiyle alınırdı. Bu işkenceye bağırmeden katlanabilen erkekler ise en muteber yetişkin sayılırlardı (Morris 219). Bu örnek bize acıya dayanma eşiğinin erkeklikle olan ilişkisini de yansıtır. Günümüzde sünnet olan çocukların cinsel organlarına müdahale esnasında ağlamamaları gerektiği yönündeki telkinler de aynı şekilde “erkek adam ağlamaz” safatasının bu ilkel kabiledaki algıyla benzer olduğunu ortaya serer.

Şüphesiz ki bu verilen örneklere benzer daha pek çok ritüelin varlığı mevcuttur. Önemli olan şudur ki pek çok ilkel kabilenin erkek cinsel organına uyguladığı bu tarz müdahaleler, erkeklerin çocukluktan çıkıp birer yetişkin olmasını sağlama amacıyla yapılmaktadır. Yani erkeklik inşasında cinsel organa uygulanan müdahalenin kritik değeri ilkel kabilelerde de ön plana çıkar ve bu durum bugünkü sünnet ritüelinin erkekliğe giden yolda önemli bir durak olmasıyla birebir örtüşür. Bu örtüşmeyi görmezden gelemeyeceğimiz gibi, günümüzdeki sünnet ritüelinin tek tanrılı dinlerin mevcut olmadığı ilkel topluluklardaki bu âdetlerden etkilenmiş olabileceğini de göz ardı edemeyiz. Öte yandan günümüzde az da olsa hala bulunan ilkel kabilelerin devam ettirdikleri yetişkinliğe geçiş törenlerinin modern toplumlardaki sünnet ritüeliyle varlığını bir arada sürdürmesi, üzerine düşünülmesi gereken bir başka konudur.

Tek Tanrılı Dinlerde Sünnet

Tek tanrılı dinlerin doğmasıyla birlikte erkek cinsel organına yapılan müdahale bugünkü sünnet ritüeline dönüşmüştür ancak bu anlayıştaki sünnetin nerede ve nasıl başladığına dair pek çok tartışma süregelmektedir. Ataseven'in aktardığı gibi bazıları sünnetin Hz. İbrahim ile başladığını kabul etmektedir. Ancak Ataseven, Hz. İbrahim'in sünnetin unutulduğu bir devirde, ilahi emir üzerine kendi kendini ve oğulları Hz. İsmail ve Hz. İshak'ı sünnet ettiğini ve müminlerine sünnet olmalarını bildirdiğini savunur (13).

Sünnet günümüzde Müslümanlık ve Yahudilik dinleri içerisinde mevcut olan bir ritüel olarak karşımıza çıkar. Türkiye toplumu içerisinde sünnetsiz bir erkek gayrimüslim olarak lanse edilir ve Müslüman erkek topluluğu tarafından kolaylıkla ötekileştirilebilir. Sünnetsiz erkek de zaten sağlam bir erkeklik inşası için gerekli olan ilk adımı atmadığından bu yolda diğer erkeklere hiçbir zaman yetişemeyecektir. Taşitman "Bir dinin üyesi olabilmek için de bazen bedeninde belirleyici olan bir iz, işaret bırakmak gerekli olabilir. İşte sünnet de gerek Yahudi gerek Müslüman toplumların erkekleri için olmazsa olmaz bir semboldür ve bu sembolün simgesel anlamının ağırlığını taşır" der (123). Sünnetsiz Müslüman bir erkek bu sembolik ağırlığın altında ezilir, dininin gerekliliklerini yerine getirmede için "dinsiz" olarak yaftalanır. Sünnet olmamanın altında yatabilecek başka ideolojiler olabileceği fikri çoğunlukla ihtimal dâhiline bile alınmaz.

Öte yandan sünnet ritüelinden Müslümanların kitabı olan Kuran'ı Kerim'de hiç bahsedilmemesi sünnetle ilgili bir başka ironik durum olarak görülebilir. Neden Müslümanlıkta zorunlu tutulduğu ise sünnetin peygamberin hadislerinde geçtiğinin savunulmasıyla açıklanmaktadır. Müslümanlıkta sünnetin fitrat, yani yaratılış, tabiat, tabii eğilim olduğu düşüncesi oldukça yaygındır. Ataseven beş şeyin İslam fitratından olduğunu aktarır: Sünnet olmak, kasık bölgesini temizlemek, bıyıkları kesmek, koltukaltı tüylerini temizlemek, tırnakları kesmek (12). Hz. Muhammed'in neden veya nasıl sünnet olduğu üzerine ise çeşitli rivayetler vardır. Hz. Muhammed'in sünnetli bir şekilde dünyaya

geldiğini savunanların çokluğunun yanı sıra, doğumunun sekizinci gününde dedesi Abdülmuttalip tarafından ziyafet verilerek sünnet ettirildiğini veya sütannesi Halime Hatun'un yanında bulunduğu sırada melekler tarafından sünnet edildiğini düşünenler de mevcuttur (19). Assmann'a göre "dinin genel işlevi hatırlamak, canlandırmak ve tekrarlamak yoluyla geçmişin devamına aracı olmaktır" (Akt. Taşıtman 122-123). Bu bağlamda bir Müslüman geleneği olan sünnetin Kuran'ın Kerim'de yazmamasına rağmen İslamiyet'in doğduğu günden şimdiye kadar nasıl geldiği, dinin Assmann'ın açıkladığı bu işlevsel özelliği sayesinde açıklanabilir. Benzer şekilde Bouhdiba da sünnetin bir İslam pratiği olmasından öte Müslümanların pratiği olduğunu savunur. Yani sünnetin sosyolojik boyutunun kutsal boyutundan daha önemli olduğunu ileri sürerek toplumsal önemine vurgu yapar (26). Sünnetin Kuran'ı Kerim'de yazmadığı halde Müslümanlar arasında bu derece önem arz etmesi, Bouhdiba'nın sünnetin sosyolojik boyutunu öne çıkardığı bu analizini destekler niteliktedir.

Kitab-ı Mukaddes'te ise *Tekvin* bölümünde sünnetle ilgili ayetler yer almaktadır. Bu ayetlerde Hz. İbrahim'in, kendi soyundan olmasa bile sahip olduğu kölelerin ve evinde doğmuş her erkek çocuğunun sünnet edilmesi gerektiği, bunun Tanrı ile aralarında bir antlaşma olduğu bildirilir.

Tekvin, 17: 10-14:Seninle ve soyunla yaptığım antlaşmanın koşulu şudur: Aranızdaki erkeklerin hepsi sünnet edilecek. Sünnet olmalısınız. Sünnet aramızdaki antlaşmanın belirtisi olacak. Evinizde doğmuş ya da soyunuzdan olmayan bir yabancından satın alınmış köleler dâhil sekiz günlük her erkek çocuk sünnet edilecek. Gelecek kuşaklarınızı boyunca sürecek bu. Evinizde doğan ya da satın aldığınız her çocuk kesinlikle sünnet edilecek. Bedeninizdeki bu belirti sonsuza dek sürecek antlaşmamın simgesi olacak. Sünnet edilmemiş her erkek halkının arasından atılacak, çünkü antlaşmamı bozmuş demektir (<http://incil.info/#%2Farama%2FTekvin%2B17> Son erişim: 04.07.2014).

Tekvin, 17: 23-27: İbrahim evindeki bütün erkekleri -oğlu İsmail'i, evinde doğanların, satın aldığı uşakların hepsini-Tanrının kendisine buyurduğu gibi o gün sünnet ettirdi. İbrahim sünnet olduğunda doksan dokuz yaşındaydı. Oğlu İsmail on üç yaşında sünnet oldu. İbrahim, oğlu İsmail'le aynı gün sünnet edildi. İbrahim'in evindeki bütün erkekler -evinde doğanlar ve yabancıardan satın alınanlar- onunla birlikte sünnet oldu (<http://incil.info/#%2Farama%2FTekvin%2B17> Son erişim: 04.07.2014).

Bu ayetlerle birlikte sünnetsiz bir erkeğin sünnetli erkekler tarafından ötekileştirilip cemaat içine alınmaması dini bir temele dayandırılabilir. Çünkü Yahudi bir erkek sünnet olmamışsa bu Tanrı'yla aralarındaki antlaşmaya uymadığına işaret eder. Bugün Yahudilerin büyük çoğunluğu hala çocuklarını sünnet ederler. Bu ritüel kutsal kitaplarında yazdığından dolayı onlar için genellikle dini bir amaç taşır. Bu yüzden "sünneti Sinagogda Hahamlar yapar" (Ataseven 16). Yahudi olmayan bir doktorun, bir Yahudi çocuğunu sünnet etmesi söz konusu değildir.

Hıristiyanlıkta ise bugün sünnetin dini bir boyutunu tartışmak pek mümkün değildir. Ataseven'in aktardığına göre Hıristiyanlar Hz. Musa'nın tebliğ ettiği şeriata tabidir. Bu yüzden de Hz. İsa doğumunun sekizinci gününde sünnet edilmiştir. Ancak Hz. İsa'dan sonra Hıristiyanlar sünneti devam ettirmemiş ve bu geleneği terk etmişlerdir (16). Müslümanlar ise Hıristiyanlıkta olduğu gibi kitaplarında yazmamasına rağmen Hz. Muhammed'e uygulanan bu ritüeli devam ettirmiş ve ona pek çok sembolik anlam yüklemişlerdir.

Sünnete yüklenen sembolik anlamların en temelinde bu makalenin de odak noktası olan "erkeklik" meselesi yatar. "Grup, tarihini hatırlayarak ve kökenine ait hatırlatma figürlerini belleğinde canlandırarak kimliğinden emin olur" (Taşıtman 122). Bir erkeğin bedeni, onun kimlik oluşumunda rol oynayan önemli bir etken olmasının yanı sıra bu kimliği dışarı yansıtan temel araçlardan da biridir. Dini bir amaçla sünnet olan erkek, bu adımla birlikte kendine diğer erkekler

arasında yer bulmada kolaylık sağlar. Çünkü sünnet, erkek için dinsel bağlılığın bedendeki tek kalıcı tezahürüdür.

Tüm bunların yanı sıra günümüzde sünnetin artık din için mi yoksa sağlık için mi bir gereksinim olduğu tartışılır olmuştur. Erkek cinsel organının sünnet edilmesinin pek çok hastalığın önüne geçmede bir etken olacağına düşünölmeye başlanması, bugün sünneti Müslüman veya Yahudi olmayan topluluklar tarafından da uygulanır kılmıştır. Ataseven de sünnetin son yarım asırdan beridir birçok ölkede tıbbi bir gereklilik olarak daha sık uygulanmaya başlandığını belirtmiş ve sünnetsizlerde bazı hastalıkların görölebileceğini belirtmiştir⁵ (43). Yine de sağlık sebebiyle yapılan sünnetler çoğu zaman dini amacın önüne geçememektedir. Sünnetin bir diğere kalıcı rolünün ise dini işleyle de yakından ilişkili olan ve bu işleve hizmet eden iletişim sağlama rolü olduğu söylenebilir. Bu bağlamda sünnetin erkeklik inşasında kritik önem taşıyan temsili daha anlaşılır bir hal alır.

Bir İletişim Aracı Olarak Sünnet

Bir erkeğin bedeni onun toplumdaki konumu açısından önemli bir göstergedir. Sakatlığı olmayan, kaslı, bedenlen güçlü olan, kadını koruyup kollayabilecek ve diğere erkeklerle fiziksel kavgaya giriştiğinde kendini ezdirmeyecek bir erkek, erkeklik inşasını tamamlamada büyük artılara sahipken; zayıf, ufak tefek veya kadınsı tavırları olan bir erkeğin bu inşayı tamamlaması çoğu zaman yavaş ve zorlu, bazen de imkânsız olur. Benzer şekilde bir erkeğin anne ve babasıyla olan ilişkisinin de erkeklik inşasına etkisi büyüktür ve sünnetin bu ilişkide kritik bir önemi olduğu söylenebilir. “Bedeninden kesilen parça, erkek çocuğun iç-anne dünyasından koparak dış-erkek dünyasına geçtiğinin işaretidir” (Tuğrul 99). Yani sünnetle birlikte erkek çocuk, kız çocuğa atfedilen annesinin dizinin dibinde oturma rolünden yavaş yavaş uzaklaşır ve dış dünyaya adım atarak erkek topluluğu içinde kendine yer edinmeye hazırlanır.

Romanienko *Body Piercing and Identity Construction* (Bedeni Delme ve Kimlik İnşası) başlıklı kitabında çağdaş batı toplumlarında beden değişimi (*body modification*) adı verilen olayların gitgide popülerleşmesinden bahseder ve bunları sözsüz ve sözlü iletişim araçları olarak ele alır. Beden değişimine ise dövme, delme, dağlamayı, kesmeyi, deriyi germeyi ve deriyi kazımayı örnek olarak verir. Hem bağlı oldukları dinin, hem de adım attıkları erkekliğin en önemli göstergelerinden biri olması açısından erkek bedenine uygulanan kesme işlemi olarak görülebilecek sünnet ritüeli, Türkiye'deki erkekler için Romanienko'nun ele aldığı tarzda önemli bir iletişim aracı olarak okunabilir.

Connell de erkekliğin fiziksel anlamının oldukça karmaşık bir yapı olduğundan bahseder. Bir erkeğin "boy pos ve şekli, tavır ve hareket alışkanlıklarını, belirli fiziksel becerilere sahip olmayı ve belirli becerilerin eksik kalmasını, kişinin kendi beden imajını, bunun öteki insanlara sunulmuş biçimini ve bu insanların buna karşılık verme biçimlerini, kişinin bedeninin çalışma ve cinsel ilişkilerdeki işleyiş biçimini içerir" (Connell 122). Dolayısıyla Türkiye toplumunda sünnetsiz bir erkek, erkekliğin toplum algısındaki fiziksel tanımına uymaz, daha doğrusu bu tanıma göre eksik kalır. Bir erkeğin toplumda egemen olabilmesi için salt erkek olması yetmez, bu erkeğin toplumun içselleştirdiği erkeklik normlarına da sahip olması beklenir. Bu ideal erkekliğin özelliklerinden biri, dinine bağlı, dolayısıyla Müslümanlığının bir getirisi olarak sünnet olmuş bir erkeğin sahip olduğu erkekliktir. "İktidarı elde bulunduranlar olarak erkeklerin toplumsal tanımı, yalnızca zihinsel beden imajları ve fantezilere değil, kas gücü, duruş, beden duygusu ve dokusuna da dönüştürülür. Bu, erkeklerin iktidarının başlıca 'doğallaştırılma', diğer bir deyişle doğa düzeninin parçası olarak görülme biçimlerinden biridir" (Connell 123).

Erkeklerin sünnet ritüeliyle birlikte erkekliklerine sahip olmaya başladığının düşünülmesinin altında yatan nedenlerden biri de elbette ki diğer erkeklerle aralarında var olan kısmi bir dayanışmadır. Lynne Segal, "çocukluğun bağımlılığından ve zayıflığından ayrılmayı ve yetişkin erkeklerin farklı dünyasında yeni bir ait olma duygusuna sahip olmayı

içermesi gereken uygun erkeklığe geçiş törenleri varsa, erkekler erkekliklerine kolektif bir güven duyabilirler” der (169). Geçmişten günümüze erkeklikle ilişkisi yok olmayan erkek cinsel organına müdahale ritüelleri, aynı zamanda bu ritüellerin içselleştirilmesini ve meşru kılınmasını sağlaması açısından erkekler arası kolektif bir desteğe ve güvene dayanır.

Peki bir iletişim aracı olarak da düşünölebileceğini tartıştığımız bedene uygulanan bu müdahalenin erkeğin “müstehcen” bir bölgesinde vücut bulması bu iletişimi zorlaştırmaz mı? Erkekler bu önemli adımı attığına ve hem dinine hem de erkeklığıne vurgu yapan bu ritüelin gerçekleştiğine ilişkin kanıtı nasıl sağlar? İşte bu noktada devreye sadece basit bir gelenekmiş gibi görünen ama aslında pek çok önemli işlevi olan sünnet törenleri girmektedir.

Hatıralardan Silinmeyen Kalıcı Bir Kanıt: Sünnet Törenleri

Bir çocuğun çocukluktan çıkıp erkeklığe adım attığının görünür kılınmasını sağlayan en önemli olaylardan biridir sünnet törenleri. Sünnet çocuğunun giydiği kıyafetten, at üzerinde yaptığı gezilere; törende çalınan şarkılardan, verilen hediye ve altınlara kadar geçmişten günümüze süregelen pek çok gelenek, toplum tarafından sünnet ritüeline verilen önemi kanıtlamakta ve bu ritüelin toplum içindeki değerini stabil kılmaktadır.

Bedeninde özellikle cinsel organı gibi üreme açısından önemli bir bölgesine müdahalede bulunulan erkek, bu müdahale ile birlikte kimlik oluşumuna büyük bir katkı sağlamış olur. “Birey verili kimliğinin varlığını devam ettirecek ya da sürdürecektir gücü cemaatten alır, törenlerle pekiştirir ve alınan bu güç toplumsaldır” (Taşıtman 119). Günümüzdeki sünnet düğünü geleneği veya ilkel kabilelerdeki erkeklığe geçiş törenleri, erkeğin kimlik oluşumunu etkileyen bu tarz ritüellerin gücünü toplumdan aldığı ve yine toplum tarafından beslendiğinin en büyük göstergelerinden biridir. Beyazlar içindeki pantolonu, gömleği, yelege, ayakkabıları, pelerini, asası, tacı, papyonu ve “maşallah” yazısıyla

sünnet kıyafetleri, bir çocuğun “çocukça” değil “erkek gibi” giydirilmesini sağlaması açısından sünnetin en önemli ve kaçınılmaz geleneği haline gelmiştir. Çocuğun bu sünnet kıyafetiyle oradan oraya gezdirilmesi, herkese üzerinde oynanmış cinsel organını gösteremeyecek olan çocuğun erkekliğe adım attığını daha kısa ve gösterişli bir yolla tüm çevresine duyurmasında etkili olur.

Günümüzdeki sünnet törenleri elbette ki yerel farklılıklardan beslenerek çeşitlilik göstermektedir. Bazı bölgelerde sünnetçi geleneği devam etmektedir ve doktor olsun ya da olmasın bu mesleği yapan kişi sünnet çocuğunun evine gelerek bu ritüeli gerçekleştirmektedir. Büyük şehirlerde ise çocukların hastanelerde uzman bir doktor tarafından sünnet ettirilmesi tercih edilmektedir. Bu yol günümüzde çocuğun sağlığı açısından daha tercih edilir bir yol olmuştur. Ancak her iki durumda da sünnetle birlikte erkek çocuğunun biyolojik cinsiyetine uygun kimlik kazanmaya başladığı kabul gördüğünden, sünnet sonrası geniş çaplı bir “sünnet töreni” veya daha mütevazı bir “sünnet kutlaması” yapılması günümüzde hala devam eden bir gelenektir.

Ataseven’e göre İslam’da bir çocuğun sünnet olabilmesi için iki şart vardır. Bunlar Müslüman olmak ve sünnet derisinin mevcut olmasıdır. Bazı çocuklar sünnet derisi olmadan doğabilmektedir. Bu çocuklar Ataseven’e göre doğuştan sünnetli kabul edilirler, ama sünnetçiler bu çocukları sünnet yapmış olmak için biraz kanatırlar (23). Bu durum bize sünnet ritüelinin önemini bir kez daha vurgular. Çünkü bir erkek çocuğunun sünnetli doğmuş olmasına rağmen cinsel organına müdahalede bulunulması, onun sünnet olduğunun ve erkekliğe adım attığının duyurulması açısından önemli görülür. Herhangi bir sebeple bebeklikte sünnet edilmiş bir çocuğa yıllar sonra bir sünnet töreni yapılması da aynı şekilde çocuğun sünnet edilmediğinin düşünülmesinin önüne geçmek veya çocuğa erkekliğe adım attığı bilincinin aşılmasını sağlamak açısından bazı aileler tarafından gerekli görülmektedir.

Sünnet törenlerinin gösterişli ve uzun olmasının önemi de oldukça büyüktür. Çünkü bu törenler sünnet çocuğunun ailesinin veya masrafları karşılayacak başka bir aile büyüğünün ekonomik durumunun en büyük

göstergelerinden biridir. Elbette günümüzde ekonomik durumları uygun olduğu halde çocuklarına sünnet düğünü yapmayan aileler de mevcuttur. Bunun altında sünneti sadece sağlık için bir gereklilik olarak görme, sünneti erkeklikle bağdaştırmama ve kutlamaya gerek görmeme veya sünneti dini bir zorunluluk olarak görüp kutlamasını yapmayarak gösterişten kaçınma gibi farklı sebepler yatabilmektedir.

Sünnet törenlerinin gerçekleşmesinde ve gerçekleştirilecek ritüelin öncesinde ve sonrasında pek çok karar mekanizması rol oynar. Bir erkeklik ritüeli olan sünnetin gerçekleşmesi için alınan kararlar da elbette ki çoğunlukla erkeklerin tekelinde bulunur. Sünnet işlemine karar vermede aile reisi veya sünnet töreninin masraflarını karşılayacak başka bir aile büyüğü esas roldedir. Sünnet işlemine yerine getirenlerin başında sünnetçinin gelmesinin yanı sıra kirveler de bu ritüel içerisinde kilit rol oynar. Erkeklerin tekelinde olan başka bir erkeklik kurumu olan kirvelik, gerek sünnet çocuğunun gerekse de onun ailesinin bambaşka bir ilişki kurduğu, çocuğu sünnet esnasında tutarak fiziksel rol oynamanın çok daha ötesinde bir role sahip sosyal konumu temsil eder.

Erkeklik Ritüelinde Bir Erkeklik Dayanışması: Kirvelik

Kirve, Farsça “kir-kamış” ve “-tutmak” kelimelerinden gelmektedir (Ataseven 28). Halk arasında basitçe çocuğu sünnet esnasında tutan kişi olarak algılansa da çok daha derin anlamlar içerir.

Ataseven’e göre “kirve, erkek çocuğun sünnet masraflarını karşılayan başka bir ailenin büyüğüdür, sünnet olacak çocuğu kucağına alarak sünnetin yapılmasını sağlar” (28). Ayşe Kudat ise kirvelik üzerine yaptığı kapsamlı çalışması *Kirvelik: Sanal Akrabalığın Dünü ve Bugünü* adlı kitabında kirveliği, “bir erkek çocuğun sünnet töreninin yük ve masraflarını, ana babasının dışında başka bir aile büyüğünün üzerine alması ile iki aile arasında kurulan sanal akrabalığa verilen ad” olarak açıklar (11). Kirve ise “temelde sünnet töreninin masraflarını kısmen de olsa yüklenecek ve tören sırasında çocuğu kucağına alarak fiziksel olarak hareket etmesine engel olacak kimsedir” (12).

Doğu Anadolu bölgesine ait bir gelenek olan kirvelik, Kudat'ın da belirttiği üzere, devletin uyguladığı değişik politikalarla birlikte sağa sola dağıtılan Doğu insanıyla beraber bölgesel niteliğini değiştirmiş, ulusal, hatta uluslararası yeni bir kimlik kazanmıştır (16). Dolayısıyla bu gelenek bölgesel bir gelenek olarak kalmamış, sünnet ritüelinin tüm Türkiye'de uygulanan bir parçası olagelmıştır. Ayrıca "Batı ve Orta Anadolu'da, Doğu Anadolu'daki 'kirvelik' âdetine karşılık 'sağdıçlık' vardır. Sağdıç, dost anlamındadır. ... Sünnet düğünlerinde, sağdıç sünnet olurken çocuğun yanında bulunur" (Ataseven 29).

Sünnet törenlerinin ekonomik sermayeyle yakın ilişkisinden bahsettiğimiz gibi, kirvelik ilişkisinde de sosyal sermayeden bahsetmek mümkündür. Çünkü kirvelik ilişkisi kuran iki aile aralarında kan bağı olmayan yepyeni bir yakın ilişki içerisine girmiş olurlar ve bu ilişki sadece sünnet töreninin yapıp bitmesiyle kalmaz, ömür boyu sürer. "Çocuklarını birbirleriyle evlendiren aileler nasıl adına "dünürlük" denilen kurumlaşmış bir yakınlık kurarlarsa, bir çocuğun sünnet töreninin üstlenilmesiyle birbirine bağlanan aileler de kurumlaşmış bir yakınlık içine girerler. Bu yakınlık onlar için önemli bir sosyal sermaye kaynağı oluşturur" (Kudat 12).

Kirvelik toplumsal bir rol olduğundan bahsetmek yanlış olmaz. Kirvelik sünnet ritüeliyle ortaya çıkan bir kavram olmasına rağmen, kirvelerden yapılması beklenen şeyler sünnet sonrasında da devam etmektedir. Ataseven'e göre kirveler, çocukları sünnet ettirmek ve masraflarını karşılamının yanı sıra, ileride okumaları ve iş bulmaları konusuna da onlara yardımcı olmaktadır. Ayrıca kirvelik özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nin bir âdeti olduğunu söyleyen Ataseven, kirvelerin kan davalarının önlenmesine yardımcı olma, sosyal ilişkileri perçinleme ve aşiretler arası dostluk sağlama gibi görevleri olduğunu da belirtir (28). Ancak "ilginçtir ki kirvelik yoluyla kurulan sosyal birikimler de, parasal birikimlerde olduğu gibi erkeklerin monopolindedir" (Kudat 13). Kirvelik bağlarının kurulmasında kadının rolü yok denecek kadar azdır. Bu da erkek cinsel organının konu olduğu bir ritüelin doğurduğu her türlü ilişkinin yine erkekler ve erkekliklerle ilgili olduğunu ve kadını dışarıda tuttuğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Kirvelik aileler arası basit bir ilişki değildir. Kirvelik yapacak kişi, bir çocuğun erkekliğe attığı ilk adımda ona maddi destek sunduğu ve onunla birlikte olduğu için saygıdeğer bir konuma erişir. Kirvelik ilişkisi hem babalar için, hem de kirve olacak kişi için bir erkeklik meselesidir. Kirvelik ilişkisi kuran iki aile arasında verilmiş bir söz vardır ve bu sözden dönmek “erkek adam” a yakışmayacağından, kirve olacak aile reisi sözünü “erkekçe” tutmak durumundadır. Aynı şekilde kirve olması için birine teklif götürülen ve kabul alan bir sünnet çocuğu babası da son anda başka birine daha teklif götürüp onu kirve yaparsa, bu davranış da erkeklik kalıbına sığmaz ve toplum tarafından fazlasıyla ayıplanır. “Kirvelik için verilen söz o kadar ciddiye alınır ki, şakası bile yapılamaz; bir şakalaşma sırasında bile olsa ortaya atılan öneri kabul edildikten sonra verilen sözden dönülmesi hoş karşılanmaz” (Kudat 38).

Çocuğuna kirvelik yapacak kişinin seçimi, üzerinde düşünülmesi gereken kritik bir süreçtir. Bu süreçte adayların ekonomik durumlarının göz önünde bulundurulmasının yanı sıra, bu adayların erkeklik vasfı da sünnet çocuğu ve ailesi için önemlidir. Kudat, “genellikle, çocuğu sünnet töreni sırasında kucağına aldığı için, ‘tören babası’ dediğimiz kişi evli, askerliğini yapmış, ailenin seçkin kişilerinden seçilir” der (45). Kendisinin de içinde bulunduğu yerel farklılıkların katkısıyla şekillenmiş olan erkeklik algısı ve kalıpları içerisine girmeyen bir erkeğin kirve olması düşünülmez. Örneğin, sünnetsiz bir erkeğin bir sünnet düğününde kirvelik yapması abeste iştigal eder. Ya da henüz eli ekmek tutmayan, bekâr genç bir erkek kirvelik için uygun görülmez. Kirvenin tam erkekliğe ulaşmış ve Kudat’ın belirttiği gibi “çocuğu kucaklayabilecek ve fiziksel olarak hareketine engel olabilecek bedeni güce” sahip olması beklenir (45). Yani sünnet ritüeli sadece sünnet olacak çocuk için değil, kirvelik geleneği nedeniyle farklı aileler arasında da bir erkeklik meselesi haline gelir.

Kirvelik ilişkileri günden güne değişen sosyal ilişkilerden ötürü boyut değiştirebilmektedir. Yıllar öncesinin sıkı kirvelik bağlarının günümüzdeki varlığından bahsetmek zordur. Türkiye’nin doğusunda doğan bu geleneğin zorunlu veya gönüllü göçle önce batıya, oradan da farklı coğrafyalara yayılması bu geleneğin varlığının evrensel bir hal

almasını sağlamasının yanı sıra, yerel farklılıklardan ve değişik kültürlerden etkilenmesi sebebiyle biçim değiştirmesine, varlığını bu değişimle devam ettirmesine ve hatta bazen yok olmasına da neden olmuştur. Yine de değişmeyen bir şey varsa o da kirveligin bu erkeklik ritüelinde ortaya çıkan ve erkeklik hamurunu iyice yoğuran bir erkeklik dayanışmasının iyi bir örneği olmasıdır diyebiliriz.

Sonuç Yerine: Oldu da Bitti Maşallah

Makale boyunca ele alınan sünnetin erkeklik ile olan ilişkisi, sünnet olan erkeğin cinsel organının zaten bir iktidar simgesi olmaya başladığını ve bu ritüelin hali hazırda bu amaca hizmet eden bir rolünün olduğunu gözler önüne sermeyi amaç edinmiştir. Türkiye toplumu ele alındığında erkek bedeninde kültürel değer yüklenmiş gösterenlerin başında (başka birçok toplumda olduğu gibi) elbette ki penis gelmektedir. Penisin bu temsili elde edebilmesinin gerekli koşullarından biri de Türkiye toplumu için şüphesiz ki sünnet olmaktır. Türkiye'deki erkeklerin hegemonik erkeklığe ulaşması ve iktidarı elinde tutabilmesi için büyük ve sünnetli bir penise sahip olması beklenmektedir.

Sünnet, erkek çocuğunun erkeklik inşa sürecinde uğradığı kilit roldeki temel duraklardan ilki olarak görülebilir. Erkek cinsel organına sahip olmasından ötürü doğumundan itibaren erkeğe uygun görülen renklerde giydirilip, bu cinsiyete uygun görülen oyuncaklarla oynayan ve erkek cinsiyetine atfedilen söylemlerle büyütülen çocuk, bir erkek olarak toplumsal rol ve görevlerini yerine getirdiğini belirten en önemli göstergelerden birine sünnet olarak sahip olmaktadır. Sünnet olan çocuk, çocukluk evresini bir nebze olsun geçerek erkeklığe adım attığı için gurur kaynağı haline gelmektedir. Bu bağlamda temelini mitolojiye kadar dayandırılabilmiş sünnet ritüelinin altında tarihsel süreç içerisinde asla değişmeyen kritik bir mesele yattığı savunulabilir. Bu mesele erkeklik meselesidir.

Geçmişten günümüze sünnet; gerek mitolojideki, ilkel kabilelerdeki ve tek tanrılı dinlerdeki konumuyla, gerek kutlama törenleri ve kirvelik gibi gelenekleriyle ve gerekse de erkek tekelinde bulunan kurgusuyla, erkeklığe yaptığı vurgu ve onunla olan ilişkisi asla sarsılmayan bir müdahale biçimi olarak varlığını sürdürmektedir.

Referanslar

- Akkayan, Taylan. "Bedenin Kültürel Gereksinimlerle Sakatlanması ve Söğüt'te Sünnet". *İğdiş, Sünnet, Bedene Şiddet Kitabı*. Ed. Emine Gürsoy Naskali & Aylin Koç. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2009. 131-150.
- Ataseven, Asaf. *Tarih Boyunca Sünnet*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2005.
- Bouhdiba, Abdelwahab. "Festivities of Violence: Circumcision and the Making of Men". *Imagined Masculinities: Male Identity and Culture in the Modern Middle East*. Ed. Mai Ghoussoub & Emma Sinclair-Webb. London: Saqi Books, 2000. 19-29.
- Bryk, Felix. *Circumcision in Man and Woman: Its History, Psychology and Ethnology*. New York: American Ethnological Press, 1934.
- Butler, Judith. *Bodies That Matter: On The Discursive Limits of "Sex"*. New York: Routledge, 1993.
- Connell, Robert William. *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. İstanbul: Ayrıntı, 1998.
- de Magalhaes, Roberto Carvalho. *Antikçağ'dan Günümüze Sanatta Mitoloji*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2007.
- Halperin, David. "Cinselliğin Bir Tarihi Var mıdır?" *Queer Tahayyül*. Ed. Sibel Yardımcı & Özlem Güçlü. İstanbul: Sel, 2013. 87-118.
- Kırımlı, Yüksel. "Yetişkinliğe İlk Adım: Sünnet". *İğdiş, Sünnet, Bedene Şiddet Kitabı*. Ed. Emine Gürsoy Naskali & Aylin Koç. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2009. 151-165.

- Kudat, Ayşe. *Kirvelik: Sanal Akrabalığın Dünü ve Bugünü*. İstanbul: Ütopya Yayınevi, 2004.
- Morris, Desmond. *Çıplak Adam: Erkek Vücudu Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: NTV Yayınları, 2009.
- Romanienko, Lisiuni. *Body Piercing and Identity Construction. A Comparative Perspective – New York, New Orleans, Wrocław*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.
- Segal, Lynee. *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler Değişen Erkekler*. İstanbul: Ayrıntı, 1992.
- Selek, Pınar. *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*. (4. Baskı). İstanbul: İletişim, 2010.
- Taşıtman, Ayşegül. "Kutsal Erkekliğin İnşasında Bir Durak: Sünnet Ritüel". *Bellek İzleri: Kurgudan Kurama Görüntüler*. Ed. N. Gamze Toksoy. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2012. 109-129.
- Tuğrul, Saime. *Ebedi Kutsal Ezeli Kurban: Çok Tanrılıktan Tek Tanrılığa Kutsal ve Kurbanlık Mekanizmaları*. İstanbul: İletişim, 2010.

¹ Ayrıntılı okuma için bkz. Pınar Selek, *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*, İletişim Yayınları, 2010, 4. Baskı.

² Kavram hakkında ayrıntılı okuma için bkz. Robert William Connell, *Masculinities*, University of California Press, 2005, Robert William Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, Ayrıntı Yayınları, 1998 ve Connell, R. W., & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity rethinking the concept. *Gender & society*, 19(6), 829-859.

³ Bkz. Asaf Ataseven, *Tarih Boyunca Sünnet*, Boğaziçi Yayınları, 2005.

⁴ Bkz. Nil Gün, *Sünnet: Sünnetle İlgili Yalanlar ve Gerçekler*, Kuraldışı Yayınları, 2005.

⁵ Bu hastalıklardan belli başlı olanları şunlardır: İltihaplanma, sünnet derisi altında taş teşekkülü, sünnet derisi darlığı, darbelere dayanıksızlık, erken meni boşalması... Ancak Ataseven sünnetin insanları özellikle penis kanserinden, rahim ağzı kanserinden ve AIDS'ten koruduğunu savunmuş ve bu üçü üzerinde durmuştur. (2005 s.43-51).